

№ 900-А.С.

258483.

7564

49

ЧУМАКИ,

АБО

СМУТНІ ЧАСИ

УКРАЇНИ.

ПОЕМА

У ШІСТЬОХЪ ПІСНЯХЪ.

I.

ЧЕРНИГОВЪ.

Въ Типографіи Ильинскаго монастыря.

1864.

1909
2536+

Виділено для
ГОРЬКА ХЕРСОНЬ
у Чернігові

ЧУМАКИ,

або

СМУТНІ ЧАСИ

УКРАЇНИ.

ПОЕМА

у шістёхъ пісняхъ,

співана

свідкомъ тихъ часівъ

столітнімъ чумакомъ

ИВАНОМЪ ЧУПРИНОЮ,

на ночлігахъ чумацькихъ,

у **1848** року,

А СПИСАНА

ХВИЛИМОНОМЪ ГАЛУЗЕНКОМЪ.

Оттакъ, Миколаю, Вкраїнські орлята
И веселять душу й серце зогрівають!
Оттакъ, Миколаю, руські соколята
То вголосъ, то зтиха матері співають!...

ШАШКЕВИЧЪ,
Галицький співака,
свойму побратимові,
посилаючи ёму свої пісні.

ЗАМІСТЬ ПРЕДМОВИ.

Україно, Україно,
Наша рідна мати!
Роспустила своїх дітокъ
По світу блукати.
Тетъ зъ кінця въ кінець шмигляють—
Де-то їхъ немає!
Всякий въ поті неборака
Слави добуває!
Въ Петербурсі, на Кавказі,
Въ Москві, и въ Варшаві,
И въ Пелимі, и въ Камчатці,
И въ Криму немало...

Побратались зъ цілимъ світомъ,

А старої неньки

Не забули: на чужині

Гірко імъ, нудненько!

Якъ зійдуться де въ дорозі—

Тількі и розмови,

Що про тебе, наше сонце,

Квіте нашъ рожевий!

«Чи давно ти зъ України?

«Що тамъ чутко, брате?

«Якъ ся має старенькая

«Наша рідна мати?

«Гей, гукнімо голосненько:

«Може, десь сумує;

«Може, вона своїхъ дітокъ

«И звідсіль почує!»

Україно, Україно!

Голубонько наша!

Чи є вь світі що одь тебе
И ліпше и краще?
Стрепенетця бідне серце,
Якь тільки згадаю:
Поленувь би я до тебе,
Та крилець не маю.
Довго жь міні на чужині,
Якь пташині вь клітці,
Довго жь нудить білимь світомь
И зь тугою битця?
Бачь, чуприна вже сивіє,
Дітки підростають,
И про рідну Україну
Слихомь тільки знають.
Тамь, на горі на високій,
Підь гаємь зеленимь,
Стоить хата батьківська
Зь садочкомь вишневимь.
Є и поле кругь хатини,
И лугь надь Десною...

На що жъ тутъ ми літа тратимъ,
Въ зъ журбою?

.
.
.
.

Україно, Україно!
Лебедонько біла!
На що ти насъ сиротами
По світу пустила?
Доки жъ стріху солом'яну
Вітру розвівати,
Доки грукать въ вікониці—
Батьківскої хати?
Взявъ би жінку за рученьку,
Та й гайда до неньки
Черезъ гори, черезъ степи—
Та дітки маленьки!

Може, взяти їх на плечи
Силоньки не стане?
О, я бъ нісъ їх на край світу,
Не тільки въ Україну!
Та що жъ потімъ?... озоветця
Голубка, їхъ мати:
Нічимъ дітокъ зодягати,
Нічимъ годувати!
Пуста хата на подвір'ю,
Рундукъ зацвівъ мохомъ,
Кілле зъ тину розібрали
Сусіде потроху;
Садъ вишневий, гай зелений—
Тільки пеньки всюди...
Безъ хазяїна худоба
Плаче, кажуть люде.

Одсуну я кватирочку,
У віконце гляну:

По-підъ гасмъ зелененькимъ

Шляхъ иде въ Україну...

Любо мини на чужині

На той шляхъ глядіти,

Якъ на свою жінку—любку,

Якъ на квіти—діти.

Летять пташки зъ того краю—

Може, зъ України...

По-підъ хмарами чорніють,

Ледве—ледве видні.

Пташка божа по всімъ світу

Літає по волі;

Схоче—здійметця підъ небо,

Схоче—сяде въ полі.

Хто їй скаже: не сѣдай тамъ,

Не співай у бору?

Заспівала... слухать любо!

Полетіла вгору.

Чомъ же, чомъ на божімъ світі

Я не маю волі?

Моя воля зъ вітромъ въ полі
Десь шукає долі.
О, коли бъ я мавъ ту волю,
Що пташка... давно вже
Полетівъ би въ Україну,—
Та-ба, стій, небоже!

Україно, Україно!
Ажъ серце заграє,
Якъ хто міні на чужині
Тебе нагадає.
Пам'ятаю, й довго, довго
Буде міні въ тямку,
Якъ я, оттутъ протягнувши
Мою тяжку лямку,
И збудившись за тобою
Міжъ сіми скалами,
Кивавъ, разомъ зъ буйнимъ вітромъ,
До тебе п'ятами,

Манівцями, на східъ сонця,
И не озирався—
Все степами та степами,
Ажъ піть пробивався.
Отъ вона, голубка сиза!
Серденько трепеще;
Сонце сяє, вітеръ віє,
Дніпръ хвилями плеще,
Дніпръ широкий, Дніпръ глибокій,

. . .

. . .

.

Охъ, яка жъ ти старенька!

Якъ же ти змінилась!

Трудно взнати... давня сила,

Де жъ вона поділась?

.

.

.

.

.

.

.

.

.

Ставь на березі, дивлюся:

Мовъ инший світъ бачу...

Туди руки простягаю,

И зъ радості плачу.

.

.

.

.
.
Були часи, тяжкі часи—
Бодай не вертались!—
Якь широкі твої степи
Кров'ю заливались,
Якь зь кінця вь кінець шарпали
Тебе злиі люде!
Але то було давно вже,
Та більше й не буде.
Пронеслася чорна хмара,
Якь не була звіку...
Теперь тихо и поважно
Доживаєшъ віку.
Прихилила головоньку
На старість, слабенька,
До чорного Орла—друга,
Та й сидишъ тихенько,
Якь у Бога за дверима!
А вінъ надъ тобою

Все літає та літає,
Мовъ братъ надъ сестрою!
Твою старість доглядає,
Дає тобі ради,
Ворогамъ твоїмъ перечить
Тебе зневажати.
Твої діти—сиротини
Їго дітьми стали,
И гарцюють въ чистімъ полі,
Якъ першъ гарцѣвали.

.
.
.
.
.
.
.

Годі, жінко, сумовати!
Утри свої слёзи.

Нехай лихо иде одъ насъ

На густіі лози!

Сідай, любко, коло мене,

На лавці, близенько.

Співай мині українські

Пісеньки, серденько.

Нехай діти наши знають

Материну славу.

Заспівай намъ про Чигиринъ,

Про славну Пілтаву.

Заспівай, якъ козаченьки

Ляхивъ побивали,

Якъ рушали до Дунаю,

Славу добували...

Якъ сю славу поховали

Въ високій могилі,

Що стоить теперъ німою

Въ нашей Україні,

.
.

.
.
.

Де ті ділись люде?...
Заспівай же, моя зірко:
Серцю легше буде.

ПІСНЯ ПЕРВА.

I.

ТЕПЕРЬ И КОЛИСЬ.

Коло гаю, на долині
Чумаки ночують;
Варять кулішъ на вечерю,
Гомонять, жартують,
Та згадують про далекий
Кримъ зъ Бакчисараємъ;
А воли їхъ круторогі
Пасутця підъ гаємъ.
Світить місяць повний, ясний;
Зіроньки сияють.
Змовкло поле, тільки въ лісі
Солов'ї співають.

«Бери кобзу, дідусеньку,
Співай зъ соловейкомъ:
Поки кулішъ изваритця,
Ми слухать раденьки». —

Обізвався чумакъ старий,
Якъ лебедикъ білий:
«Добре — каже, — чумаченьки,
Товариши милі!
Досить пісень вамъ наспівавъ
То въ полі, то въ гаю,
На ночлігахъ нашихъ зъ Криму —
Ще разъ заспіваю.
Заспіваю довгу пісню
Про нашу Україну,
Що бъ було вамъ чимъ згадати
Чумака Чуприну.
Сто літъ мої сами скажуть
Изъ старої кліті,

Що багацько чувъ я й бачивъ
На білому світі...
Бувъ козакомъ—запорожцемъ
Въ молодіі годи;
Перепливавъ Дніпръ широкий
И Дунайські води;
Бувъ полковимъ асауломъ
Въ Гайдамацькімъ війську;
Бачивъ якъ Січъ забирали
Нашу запорізьку;
Бувъ куреннимъ отаманомъ
У Буджацькімъ краю;
Перевозивъ Царя—батька
Зъ Гладкимъ по Дунаю...
И отъ уже стількі роківъ
Чумакую зъ вами.
Ледве ноги волочу вже
Теперь за возами!
Старість сили розвіяла
По чистому полю,

Гне до землі головоньку,
Якъ вітеръ тополю.
Та и часъ би вже на покій:
Попрацёвавъ досить!
Душа ние въ старімъ тілі,
И воленьки просить.
Се остання моя пісня
Буде на сімъ світі...
Послухайте жъ її щиро,
Други моі, діти!»

Бере кобзу Йванъ Чуприна,
На пенёкъ сідає;
А кругъ ёго чумаченьки—
И все затихає.

Чорна хмара одъ заходу
Небо покриває.
Україна плаче, тужить,
Що долі не має.

Вражі Ляхи усі шляхи,
Мовъ сарана, вкрили;
Верховодять на Вкраїні,
Якъ зможуть їхъ сили.
Чванна шляхта по городахъ,
По селахъ гайсає;
Пье, гуляє, що де зуздрить,
Собі загібає;
Бідний народъ український
Нівечить, якъ хоче;
Бье, мордує, божевільна,
Ще собі й регоче.
И козаки, и жішки їхъ,
И діти, и хати—
Все її—що хоче, робить...
И треба мовчати!
Церкви божі у жидівськихъ
Рукахъ, на продажі...
Нема справи, нема кари
На голови вражі!

Нема кому боронити
Козацької волі!
Були колись великі—
Полягали въ полі!

Нема *Павла Наливайки*:
У Варшаві ёго
Въ бичу міднімъ пзжарили
Катюги живого.

Конашевичъ—Сагайдачний,
Сокіль бистроокій,
Що колотивъ не разъ Туркамъ
И Татарамъ боки.

.
.

А Ляшенькамъ—добувався
До самого серця...
И вінъ спочивъ, голубъ свизий!
Хто ёго не знає?

И теперъ про ёго славу
Намъ кобзарь співає.

Нема й *Тараса Трясили*,
Що цілий станъ ляцкий
Розбивъ, стоптавъ и потопивъ
Хвацько, поковацьки.
Знає про те Альта й Трубежъ,
Та темна нічъ—мати,
Що *Тарасовою* въ людяхъ
Зоветця не въ жарти!

Нема й нашого *Павлюки*...
Ляхи доканали:
Кожу зъ голови зідрали,
Полови напхали!

И *Степана Остряниці*
Давно вже немає!

Їго душа десь у небі

Янголомъ витає.

Бо ратовавъ віру й права

И Вкраїну нашу;

.

.

И примусивъ зраднихъ Ляхівъ

Просить миру зъ нами.

Хрестъ, евангелле святее

Грішними устами

Цілювали, присягались

Душею и тіломъ,

Що вже зъ нами, козаками,

И словомъ и діломъ,

Будуть жить, якъ браття рідні,

Якъ сусіде щирі,—

И ствердили ляцьке слово

На ляцькімъ папірі...

Не вбачила Україна

Землі підъ собою

Одъ радості!... Гетьманъ скаче
Въ Канівъ зъ старшиною...
Але Ляхи не дрімали;
Тільки що зачули—
И присягу святу й слово
Шляхетне забули.
Сами заразъ до Канёва
Ярами, гаями,
Якъ розбійники неситі,
Шмигъ за козаками.
За стінами монастиря
Въ байракахъ тулились...
И напали тамъ на нашихъ,
Якъ тиі молились.
И схопили Острияницю
И старшинъ багацько.
Не спасла їхъ церква божя,
Одвага козацька!
И въ Варшаву повезли їхъ,
Въ кайдани закутихъ.

Богу душу тамъ оддали
Въ мукахъ тяжкихъ, лютихъ,
Якихъ наветь саме пекло
Вигадать не зможе...

.

Правосудний Боже?...
Руки, ноги імъ трощили,
Кожу зъ живихъ драли,
И по колесу сердешнимъ
Жили витягали,
И кип'ячесю смолою
Обливали голихъ,
И залізними кігтями
Тіло їхъ пороли...
И жінки їхъ ті жъ терпіли
Пекельні муки:
Іхъ шпигали, мордовали
Катівські руки.
А дітки їхъ дрібнесенькі,
Янголятка божі,

Що повзали тутъ жъ, въ крові,
По батьківській кожі—
На залізнихъ їхъ драбинкахъ
Пекли, якъ ягнятокъ,
И уголле роздували
Косами їхъ матокъ!!!
О, чому васъ грімъ небесний
Не спаливъ, поганихъ,
Якъ ви мучили на світі
Нашихъ предківъ славнихъ!

И *Богдана Хмельницького*,
Батька України,
Нема, нема... Вічна слава
Твоїй гетьманщині!
Ото Гетьманъ бувъ правдивий
Голова козацька!
Якъ орелъ ширококрилий,
Якъ вітеръ, зненацька

Налітавъ на військо враже,
Розсипавъ у полі,
Гнавъ бивъ, топивъ, поки добувъ
Козацької волі.
Вінъ виволікъ Україну
Зъ глибокої ями,
Де Ляхи живцемъ її вже
Були закопали,
И поставивъ ріднесеньку
На широкімъ полю;
Давъ їй права, силу, славу,
И волю и долю.
Серце грає, якъ згадає:
На воронімъ коню
Гетьманъ скаче зъ булавою
Передъ старшиною;
Отамани, асаули
Зъ військомъ за гетьманомъ...
«Брешешъ, Ляше: по Случъ наше,
«И не ти намъ паномъ»!—

.
Роспалася Україна

На дві половини:

Дніпръ широкий розбивъ її

На дві України.

Брати братівъ не визнавали...

Знову Ляхъ гуляє,

И козацькими кістями

Поле засіває...

Чумакъ замовкъ, кобзу стиснувъ

Сухою рукою.

Ніби серце заціміло;

Поникъ головою.

Знову піднявъ старі очі,

Рукавомъ втеръ слёзи,

Сивий усь пригладивъ мовчки,

И грає на кобзі.

II.

НІЧЪ ВЪ ЧИГИРИНІ.

На дзвониці чигиринській
Пробило півночи.
Сумно, темно наоколо,
Хочъ стріль тобі въ очи.
Змовкъ Чигиринъ, якъ могила,
Що зъ вітромъ гомонить—
Хочъ ніхто її не чує,
Слова не проронить.
Не проронить... а прислухайсь
Серцемъ, не ушами,
Якъ та травка дише—стогне,
Якими слізами

Що вечора и що ранку,
Ніби-то россою,
Вмиваєця, кропить землю
Облитую кровью,
Та хитає головою,
Тільки що не каже:
Часъ, Создателю, оддячить
За всі кривди наши!...

Може, людямъ легше буде,
Одпочинуть трохи.
Може, лихо присплять збоку,
Коли дадуть блохи,
А гіршъ думи, ті, що въ серце
Вціпились одъ ранку,
И огненними кігтями
Скребуть безъ устанку!
Усе спить... хиба де часомъ
Зъ ланцюгомъ на шиі,

Сумно, зъ нудьги, на все місто
Собака завие;
Або хтось, якъ би хто різавъ
Їго, яко мога,
Крикне: гвалтъ! ратуйте, люде,
Хто вірує въ Бога!
И зновъ тихо, и зновъ сумно:
На небі ні зірки.
Зъ-за чорної місяць тучи
Ледве гляне тільки,
И хова за темну хмару
Своє біле лице:
Якъ би соромъ було ему
Теперь и дивитьця
На Чигиринъ, що такъ дуже
Вороги змінили,
На високий кругъ чго
Козацькі могили,
На будинокъ монастирський,
Що, піднявши въ хмары

Свою голову святую,
Просить вь Бога кари...
Вь тїмь будинці видно світло
У однімь віконці,
Якь би зірка виглядала
Зимою вь полонці:
Може, лампа передь Спасомь?
Може, чернець сивий
Псалтирь чита, зове Бога
На судь справедливий—
За рідную Україну,
За святую віру,
Що Ляхи ногами тончуть
Безь кари, не вь міру?
Ні, тамь разомь у віконце
Виглянуло двоє.
Що жь такь пізно? видно, сонь їхь
Не бере обоїхь.
Одинь старий, дуже сивий,
Тихий и поважный;

Другий—літь середніхъ, дужий,
Плечистий, одважний;
Чорні кудри коло шиї
Крутятця, якъ стружка:
То—игумень монастиря ¹,
А то—ёго служба.

Сидять разомъ, мовъ братъ зъ братомъ,
За столомъ дубовимъ;
Щось малюють на аркушу
Паперу шкурковимъ.
Може, господни молитви
Компонують разомъ:
Въ нихъ спасення Україні
Молять передъ Спасомъ?

¹. Архимандритъ Мелхиседекъ Яворській, що недавно передъ сімъ бувъ у тяжкій неволі у Ляхівъ; а потімъ, якъ розігнали гайдамаківъ, Ляхи посадили ёго на кілъ, разомъ зъ другими ченцями. Отъ що!—Грамота ёго до Січи зоветця у народі *золотою*.

Глянь, якіі золотіі
Тамъ литери сяють!
Мовъ зъ Євангелля святого
Вони витинають.
Отъ, игумень підписався
Одинъ наостатку.
Прочитай, коли письменний,
Коли вчивъ Граматку.
Де тобі читати знати
Темному небозі?
Мене мати тільки вчила
Гратъ собі на кобзі.
Хочъ послухаймо, якъ стануть
Вони вже читати:
Може, дещо второнаємъ
Зъ десятого въ пняте.
Чуешъ? Грамота до Січи,
И до всього миру
Православного, щобъ стали
За святую віру.

О, да якъ же красно дуже!

Серце такъ и рветця.

Козакъ вікъ би не заплакавъ,

А тутъ слёза ллетця.

Прочитали. Взявъ игумень,

Зложивъ... «Ні, небоже!

Зачекаймо ще хочъ трохи,

Ще скількі днівъ, може»...—

«Ще скількі днівъ?... а тимъ часомъ—

Ёму служка каже:

Скількі божого народу

За віру поляже!

Скількі церквей димомъ пійде

Одъ земли до неба!

Чи ще жъ мало зъ насъ глумились?

Чи ще більше треба?

Уняти—супостати

Клюють рідъ нашъ славний,

Народъ вольний, народъ божий,

Народъ православний.

Скільки нашихъ—вже не наши,
Одъ віри одпали,
Не винесли мукъ катівськихъ,
Католики стали,
И забули нашу мову,
Дідівъ нашихъ справу,
И темнять передъ всімъ світомъ
Нашу добру славу!
Католики полосують,
Топчуть насъ ногами;
Жиди наветь—и та погань
Орудує нами...
Тамъ попівъ, ченцівъ катують,
На уголляхъ жарять,
Роспинають на дзвоницяхъ,
Батогами парять,
Прив'язують къ хвостамъ кінськимъ,
По степахъ ганяють,
Собаками, якъ тихъ зайцівъ,
Травлять, обдирають...

Тамъ мирянъ въ болото топчуть,

Бьють, ріжуть, мордують,

Палять, нівечять, якъ хочуть,

Такъ собі й глузують...

Наветь мертвымъ въ спрій землі

Немає покою:

Зъ могилъ трупи виривають,

Кидають по полю—

Що бъ вовки їхъ кістки гризли,

Якъ вони живому

Гризуть тіло, гризуть душу

Старому й малому.

А ти кажешъ: ще скільки днівъ!

Подивись кругъ себе:

Що дітця? нема кари

На землі й на небі!

Ти самъ давно жъ, святий отче,

Мученикъ правдивий,

Давно жъ вийшовъ, батьку рідний,

Зъ рукъ їхъ нечетивихъ?

Скільки років ти погибавъ
Въ турмі на чужині?
Хто визволивъ тебе зъ лиха?
Чи забувъ ти, чи ні?
А дежъ вінъ? де Харько сотникъ,
Зъ ёго козаками,
Що зненацька, якъ грімъ божий,
На Ляхівъ напали?
Може, згадать?»...—«О, не згадуї,
Друже Залізняче!
И теперъ що дня, що ночи
Мое серце плаче»...---
«Ні, згадаю. Въ Жаботині
Арканомъ піймали,
И голову козацькую
У стані одтяли...
Отъ якъ!... Бачишъ, нема кому
За насъ заступитись,
Такъ ми сами головами
Будемъ боронитись.

Православная цариця
За насъ була стала;
До короля зъ Петербурха
Листи написала...
Король злякався, зібравъ свою
Навісную раду;
Хотівъ зъ нами поєднати
Оглашенну шляхту;
Але»...— «Стій, стій! глянь, Максиме,
Чи то місяць сходить,
Чи зновъ пожаръ, може, въ місті,
Чи хто зъ огнемъ ходить?»...
Весь Чигиринъ світломъ сяє,
И гай и болонне;
Усе разомъ видно стало,
Якъ би на лодоні.
Глядять въ вікно: нема огню,
Ні диму, здаєця.
Якись галась, якись гомінъ
Здалека несетця...

«Ага! дивись, святий отче!

Онъ, коло байраку,

Бачъ, хвитилі якъ палають...

Чи вгадавъ, мій батьку?

Чи вже, може, и вгадати

Не хватає сили?

Сонце зійде, и освітить

Свіжі могили.

А що жъ? довго ще чекати,

Скажешъ, треба мовчки?

Ті хвитилі, що палають—

То козацькі дочки!!! ¹

Ні, не витерплю вже більше,

Хочъ гнівись на мене!

¹. Такъ мучили Ляхи нашихъ козаківъ и козачокъ: піднимуть було руки вгору, прив'яжуть проміжъ нихъ сухий кий, обкручений соломою, облитю смолою, тай запалять кий зверху, и бідного мученика водять такъ було по улицяхъ, поки душа держатиметця въ тілі.

Зберу своїхъ: стопчу, спалю

Ляцтво навижене.

Не перший разъ, не останній

Такий глумъ и карі...

О, се гірше, святий отче,

Якъ чума й пожари»!—

И вже зъ хати мавъ біжати

Служка; але ёго

Схопивъ за рукавъ игумень...

«Стій, каже, для Бога!

Куди біжишъ, нерозумний?

Що зможешъ єдиний?

Ще до світу монастиръ нашъ

Весь ляже въ руїни.

Зъ усіхъ кінцівъ запалає

И Чигиринъ гожий,

Якъ ті дочки козацькіи,

Мучениці божі.

Отъ що тільки твоя буйна

Голова добуде,

Коли зъ огню та въ полоньє

Такъ кидатись буде!

Противъ сили треба сила—

Де жъ намъ її взяти?

Будемъ Господу молитись,

И ёго прохати.

Коли вінъ намъ не поможе,

То люде й байдуже!

Видно, ёго святу волю

Прогнівпли дуже». —

И обидва наколіна

Пали, ниць схилялись

Передъ образомъ, и щиро,

Щиро помолились.

И на серці легше стало.

Зновъ кругомъ стемніло:

Знатъ катюги вдоволились,

Хвитилі згоріли.

Тількі гомінъ, сміхъ далекий

Довго було чутко.

Довго въ келлі розмовляли
Игуменъ и служба.

«Не одмовляй, святий отче:

Добре буде, може.

Січъ я знаю—я тамъ вирісь:—

Вона допоможе.

Годі сидіть, годі глядіть

На кровъ на пожари!

Доки жъ терпіть тяжкі мукі,

Пекельні кари?

Давай грамоту до Січи.

Я готовъ въ дорогу.

Запорожці стануть за насъ,

А ти—молись Богу». —

Довго, довго, утонувши

Въ сердечні думи,

Святий отець сидівъ мовчки,

Нерухомий, сумний:

Видно, зъ серцемъ ще боровся,
Не знавъ, що почати.
Піднявсь... здихнувъ тяжко, тяжко,
Та й ставъ промовляти:
«Заклікочуть по Україні
Зновъ криваві ріки;
Але що жъ робити мусишъ?
Боже нашъ великий!
Знать, така вже твоя воля.
Змилуйся жъ надъ нами!
Польща гине часъ за часомъ
Зъ своїми панами;
Сама себе зрадна губить...
Незгоди сеймові
Скоро, скоро розшарпають
Іі въ кінець знову.
Скоро сама у могилу
Зложить свої кості.
И для того злитця теперъ
Зъ останнії злості.

Нема сили її вняти,
Волею не хоче.
Сама себе въ пельку пхає,
Заплющивши очи.
Коверзують королями
Магнати и шляхта;
Не позволяя! репетує
И кунтушъ и плахта.
Обізвався Понятовський...
Що жъ? сто конхведерацій
Противъ ёго зашуміло,
И пішли поганці
Ніби волі и закону
Шукать оборони—
И отъ, топчуть людські й божі
Права и закони!
Серце болить, якъ поглянешъ,
Страхъ туманить мислі:
Летця кровъ, палають села
До Дніпра одъ Висли!

Сину, правду ти говоришъ:

За криваву справу

Часъ намъ Польщі вже згадати

Хмелницького славу.

Иди жъ въ Січъ до запорожцівъ,

Будь їхъ отаманомъ,

И ведн їхъ на безбожнихъ

Ляхівъ цілимъ станомъ.

Не ченцемъ тобі тулятись,

Не въ келлі сидіти;

А зъ палашемъ въ чистімъ полі

Ворогівъ губити.

И азъ грішний, рабъ Господень,

Тебе розрішаю,

И на брань за Україну

Самъ благословляю.

Ратуй сину, нашу матіръ

И віру и права!

Нехай тебе всюди веде

Побіда и слава»!

И Залізникъ игумену
Въ ноги поклонився;
Взявъ грамоту изъ рукъ ёго,
Ставъ, перехристився.
Козакові нема чого
Думати—гадати:
Кінь на дворі, нічъ темная—
Чого довго ждати?
Ще до світу вінъ далеко
Буде на просторі;
А тамъ—браття запорожці...
Горе Ляхамъ, горе!...

III.

МАКСИМЪ ЗАЛІЗНЯКЪ.

Зашуміло Запоріжже,
Якъ въ пасіці пчоли.
Висипали козаченьки
На широке поле.
«Идемъ, хлопці, ратовати
Україну нашу!
Идемъ Польщу руйновати!
Заваримо кашу,
Та накармимъ вражихъ Ляхівъ,
Що бъ більшъ не хотіли.
Бачъ, неситі: своє ззіли,
Чуже захопили!

За Дніпръ, браття! до Чигрина!

Веди, Залізняче»!—

И Залізнякъ, якъ отаманъ,

Передъ військомъ скаче,

И грамоту *золотую*

Голосно читає.

Все замовкло. Вітеръ ёго

Кудри розвіває.

Очи горять, якъ уголле,

Шабля блищить збоку.

Козакъ иде—земля гуде.

Любо серцю й оку!

Де жъ старшина запорізька,

Що невидно її?

Де кошевий отаманъ їхъ?

Де їхъ куренні?

Асаулівъ, ні сотниківъ

Въ вічи не побачить:

Тільки сироме все проста
Підъ гаємъ маячить,
И шаблюками махає
Въ степу підъ затишкомъ.
Чи не дали вони тягу
Одъ старшини нишкомъ?
Такъ, Залізнякъ добре знавъ, що
Безъ волі цариці
Кошевий не вийде въ поле .
За свої границі,
Що старшини не підмовить
Послухатись ёго,
И грамота золотая
Не вдіє нічого...
Хочъ за рідну Україну
Всі вони готові
И голови положити
Безъ всякій намови;
Але на таке бачъ діло,
Яке піднять здільна

Тільки голова гаряча,
Буйна, своєвільна,
Та, що чує себе дуже,
И на все готова
И на добрее й на злее,
Якъ Залізнякова—
Січъ не стане; намовляти—
Діло зопсовати.
И затимъ-то лишъ сирому
Зачавъ піджигати.
Обійшовъ все запоріжже
Крадькома, зненацька—
И голова запалала
Одважна козацька.
Зъ усіхъ кінцівъ козаченьки
На берегъ Дніпровий
Зліталися, якъ та галичъ,
Въ степу, край дуброви.

Стрепенувсь Максимъ Залізняка;

Душа ёго грала.

«Теперь—шепче—вража шляхта

Зъ душами пропала!

Стількі війська, та якого жъ!

Більшъ міні й не треба.

Запалю такеє пекло,

Що жахнетця й небо!

Але—каже—мушу гінця

Въ Чигиринъ послати,

Що бъ тамъ нашимъ дати знати,

Коли насъ чекати.

Хто зъ васъ, хлопці, на сю справу

Визветця»?...—«Я, дядьку»!—

Гукнувъ козакъ молоденький,

Знявши ёму шапку.

«Добре, Йване! хвацько, брате!

Люблю за обичай!

Міні давно сподобався

Твій козацький звичай.

Рушай чимъ—дужъ до Чигрина.
Въ монастирі, слухай,
Тамъ—спитайся игумена,
Та ёму на ухо,
Такъ, що бъ и стіни не чули,
Не тільки їхъ—мосці,
Шепни, що все запоріжже
Йде до ёго въ гості.
Тільки хутчій, мій голубе!
Назадъ не вертайся,
И якъ дружківъ на весілле,
Тамъ насъ дожидайся».—
Ще щось про день Маковія
Промовивъ негладко;
Давъ дуката на дорогу—
Звичайно, якъ дядько.
Козакъ хлиснувъ нагайкою
Коня вороного,
Та й бувъ такий... Тільки зиялась
Курява одъ ёго.

Довго вітеръ крутивъ стовпомъ

Пісокъ по дорозі.

Довго мати поглядала

На поле крізь слезы.

IV.

Г О Н Е Ц Ь.

Чорна хмара одъ заходу
 Небо покриває.
Вітеръ буйний въ Дніпрі хвилі
 Горами здимає.
Шумить, гуде погонька
 Кругомъ; блискавиця
Такъ и поре чорну хмару,
 Ажъ страшно дивитьця.
Козакъ іде по берегу
 На воронімъ коню.
Шабля збоку, а рушниця
 Зъ списомъ за симиною.

Знать, здалека козаченько?

И въ такую пору!

Кінь весь въ піні, а вінъ ёго

Штурха, що бъ бігъ вгору.

Поспішай же, мій голубе:

Бачъ, якеє лихо!

Світу божого не видно.

Тількі въ хаті тихо.

Може, жде тамъ чорнобрива

Свого козаченька;

Тужить, руки білі ломить,

Що нема серденька.

Ставъ въ стремена козакъ жвавий,

Поле оглядає.

«Ще верстовъ зъ пять до Чигрина».

Собі промовляє.

Ажъ зиркъ... що жъ то за манія?

Очамъ не йме віри:

Виїжджають зъ-за дуброви
Верхами жовніри,
Та нагайками, прокляті,
Куди жъ отце въ ката?
Женуть козаківъ, козачокъ,
Мовъ до бойні стадо.
Може, топить у Тясмині,
Такъ собі, для сміху?
Може, вішать по дуброві,
Шляхті на потіху?
Може, травить собаками?
Що то імъ зашкодить?
Ляхъ панує, Ляхъ катує,
Хто ёму не вгодить.
А ті—ледве тягнуть ноги,
Та мусять біжати;
Піть кривавий ллетця зъ шкіри—
Нагайка не жарти!
Задрижавъ нашъ запорожець;
Серце заніміло.

«О, бодай васъ, супостатівъ,
Громомъ всіхъ побило»!
Ще проїхавъ верстовъ зо дві;
Дуброву минає.
Вітеръ гуде, пісокъ крутить,
Очи засинає.
Ажъ ось... чує, по дорозі
Торохтять колеса...
Ого! ксєндза мордатого,
Мовъ лисого біса,
Везуть паробки Українські;
А вінъ знай їхъ лає,
Та гаралникомъ - по спинахъ,
Якъ коней, шмагає.
Стиснувъ шаблю козакъ міцно,
Витаращивъ очи.
«Що бъ ти лопнувъ, гадівъ сину,
Попихачъ жоночий!
Отъ якъ Ляхи нашу браттю
Шанують безъ міри!

Стійте жъ, стійте! доберемся

Й до васъ, бузувіри»!

Сумно їхавъ козакъ въ полі

Чигиринськимъ шляхомъ;

Тяжко серцю, душа рветця

Помірятись зъ Ляхомъ.

«О, ще, може, въ Чигирині

И не те побачимъ!

Постривайте, вже не довго:

За все вамъ оддячимъ»!

А тимъ часомъ що разъ моцній

Хуртовина злитця.

Грімъ гуркоче, палить очи

Въ хмарахъ блискавиця.

Отъ, назустрічъ козакові

Трійка зъ дзвінкомъ котить:

Двое Ляхівъ лежать бокомъ,

Трейтій коней гонить.

«Пречъ зъ дороги! геть, псявіро!

Чуєшъ, вражий сину»?—

— «Еге»! — козакъ собі на вмі,

Та й стиснуєъ ружину.

А якъ тільки порівнявся,

Батігъ свиснуєъ въ ухо...

Козакъ нагнувсь, кінъ одшатнувсь...

«Стривай же, псяюхо»!

Та ратищемъ довгимъ въ плечи

То пана, то слугу.

Вискочили. «Лапай ёго!

Повісимъ падлюгу»!

Обступили козаченька.

Тебе вб'ємо, враже,

И за тебе перше село

Трупами поляже.

Злізай зъ коня, а то шабля

Скришить, якъ цибулю»... —

— «Овва! стягни, коли зможешъ»! —

Та й показавъ... дулю.

«Шельмо! чортова чуприно»!

Ляхи залящали;

И палаши надъ козакомъ,
Якъ шкло, заблищали.
Стрепенувся козакъ въ сідлі,
Списомъ такъ и пише;
Всіхъ ворогівъ вже положивъ,
Та й самъ ледве дише;
Козацькою головою
На ділъ похилився,
Зъ вороного кониченька
На землю звалився...

Всі четверо лежать рядомъ,
Сціпившись руками,
Мовъ приятелі сердечні,
Мовъ разомъ гуляли.
Страшно глядять мертвихъ очі;
Кровъ зъ ранъ червоніє.
Унялася завирюха,
Тількі вітеръ віє,

Тільки хмари ходять вь небі,
Тільки дощикъ дрібний
Полоще їхъ чорні рани,
Мовъ би братікъ рідний.
Полощи їхъ, дрібний дощикъ,
Хмароньки слізами:
Бо нема кому й поплакати
Надъ їхъ головами!

У.

ГАННУСЯ.

«Що ти кажешъ, моя доню?
И козакъ зъ Ляхами»?—
—«Такъ, таточку! Я бачила
Своїми очами.

Недалеко, край дороги,
Оттамъ... и здається,
Вінъ ще дише, козаченько,
И серденько бьється».—
—«Гай—гай!—батько загомонівъ:
Лихо намъ зъ Ляхами!
Що день, що нічъ не долічимо
Чимало міжъ нами.

Чи то кара яка божа,
 Чи така вже доля?
Чи то наше безталанне?
 А все божя воля!
Але, видно, запорожець
 Молодець невроку:
Трохъ положивъ супостатівъ,
 Та й самъ полігъ збоку.
Ходімъ хутчій». — Взявши клоччя
 И рушникъ зъ кілочка,
Та ще де—що, вийшли зъ хати
 И батько и дочка.
Нема дощу, нема вітру,
 Якъ би й не бувало.
Все замовкло на нічъ въ полі,
 Тихо, любо стало.
Місяць світить, якъ каганецъ,
 Зірки такъ и сяють
Середъ неба блакитного,
 И въ Дніпрі пирають.

Після бури красно всюди,
Ажъ дивитись мило.
Серце мліє, чогось ние,
Кудись би летіло;
А не тямить само себе,
Якъ мала дитина...
Чогось хоче, чогось нудить—
Лихая година!
О, якъ би на божімъ світі
Добре було жити,
Коли бъ ми не вчились собі
Лихо ворожити!
Люде пекло зъ сього раю
Роблять собі здуру...
На що? про що? хто їхъ знає!
Така вже натура!

«Сюди, тату! осьде вони!
Що імъ було треба?»—

Глядить батько, глядить дочка,
Глядить місяць зъ неба...
Ляхи давно околїли;
Козакъ молоденький
Нїби дише, мій соколикъ,
И бьетця серденько.
Обмивъ дощикъ кровъ козацьку.
Коло єго стали;
Ключемъ раны заложили,
Рушникомъ звязали.
Бере батько трупъ ще теплий,
На плечи складає;
Несе полемъ въ свою хату;
Дочка помагає.
Пришли; въ постіль положили...
Може, ще очнетця!
Полізъ батько на пїлъ спати,
А донька... здастця,
Цїлу нічку козаченька
Буде доглядати:

Вона ёму рідна сестра,
Вона—батько й мати.
Сіла мовчки биля ёго;
Глядить... молоденький,
Чорнобривий, уродливий,
Гарний, чопурненький...
Очи карії вліпила
Въ ёго личко гоже...
Серце ние, бьетця дуже...
Ратуй ёго, Боже!

О півночи козакъ очи
Одкривъ... розглядає...
Чи то мара яка злудна?
Самъ не розгадає.
Чи то справді коло ёго,
Якъ квіточка въ маю,
Якъ ягідка червоная,
Якъ янголь изъ раю—

Дівчинонька молоденька

На коліна пала

Передъ образомъ, и білі

Ручки заламала?

Коралёві губки шепчуть

Молитву до Бога...

Запевно, то за козака,

За душеньку ёго.

Руса коса до пояса,

Якъ зірочки очки,

Зъ плічокъ білихъ, якъ любайстеръ,

Спустилась сорочка.

Глядить козакъ, самъ не знає,

Що чинити має...

Не притямить, що зъ нимъ, де вінъ?

Очи протирає...

Ага! згадавъ! се десть въ небі

(Аже вінъ убитий)

Ёго душа бачить чари,

Якихъ нема въ світі...

Може, годі, чумаченьки?

Може, васъ я знудивъ?

Пісня довга, нема кінця,

Не знаю, чи й буде.

Чумаць старий, якъ згадає

Молоді літа,

Та якъ зачне розмовляти—

Не вмовкь би й до світа.

Бо є ёму на старості,

О, є що згадати!

Старе серце молодіє,

И думи крилаті

Надъ сивою головою

Роями снуютця,

И слізеньки гарячі

На бороду ллютця—

Якъ згадаю давні часи,

Що вже миновали,

Якъ у нашій Україні

Ляхи пановали.

Теперь не те: тихо, любо
Одъ краю до краю!
Чумакъ іде, не боїтця
И посередъ гаю.
Ніхто ёго не зачепить,
Ще зверне зъ дороги;
Иде собі співаючи,
Поки носять ноги.

Але часъ намъ одпочинуть,
Сонъ очи сміжає.
Досі кулішъ переваривсь;
Огонь погасає.
Несіть, хлопці, сюди казанъ
И ті паляниці;
Та чи нема ще хочъ трохи
Гарілки въ барильці?
Треба бъ горло промочити:
Щось все засихає.

Давай хутчій... оттакъ... буль—буль

Душа міру знає.

А вже пісню на ночлізі

Иншимъ доспіваю.

Чи вгадали, що я отце

Про себе співаю?

Той козакъ, гонецъ изъ Січи—

То я, побожуся;

А дівчина—чарівниця—

То моя Ганнуся.

ШІСНЯ ДРУГА.

I.

МОНАСТИРЪ ЧИГИРИНСЬКИЙ.

Ясне сонце за горами

Високими сіло.

Тихий вечоръ сходявъ зъ неба

На землю; темніло.

Череда пройшла по селахъ;

Люде брили зъ поля

Одпочинуть після праці

И спеки дневноі.

Свіжий вітрикъ віявъ зъ гаю,

Гнавъ хвилі у ставку;

Буйна роса уже пала

На зелену травку.

И чумаки наши стали
На ночлізі знову;
Волівъ въ ставу напоїли,
Пустили въ доброву.
Роскладають міжъ возами
Огонь; на тагані
Казанокъ висить вже; варять
Кулішъ изъ тарані.

Люблю житте чумацькее:
Вольні ціле літо,
Ходять собі зъ кінця въ кінець
По білому світу.
Нетреба імъ двора й хати,
Постелі не треба:
Де пристали, тамъ їхъ и двіръ,
А стріхою—небо,
А м'яркою постелею
Травиця пахуча.

Сьогодні тутъ, а завтра тамъ,
Якъ пташка літуча.
Кругомъ поле, якъ те море,
Широке, безкрає;
А надъ ними місяць світить,
Соловей співає.
Всюди воля, всюди доля,
Всюди імъ спромога.
Степи, гори—імъ все рівно:
Шляхъ—бита дорога.

Сіли вкружокъ надъ казанкомъ
Почалась робота.
А кулішъ-то смачний, слинька
Такъ и котить зъ рота!
Ой, коли бъ міні той розумъ,
Що теперъ—ніколи
Не пішовъ би а ні защо
Доглядати школи!

Лучче бь ставь чумаковати,
Іздить вь Кримь за сіллю:
Не нудився бь такь оттута,
Якь пьняний зь похмілля.
Пара волівь, кулішъ зь саломъ,
Гай, степи и поле...
Чи ще кращої на світі
Треба шукать долі?
Годі, годі! ще той, мовлявъ,
На світъ не родився,
Хто бь на свою долю, хирний,
Хочъ нишкомъ не злився!
Хочъ перинами закутай,
Пхай золото вь кишеню—
Ні, ще мулко, ще бачъ мало,
Ще хочъ трохи вь жменю!
Ось ходимъ лишъ посядемо
Зь чумаками рядомъ,
Та послухаємо пісні,
Що чумацькимъ складомъ

Отъ співає чумакъ старий,
Схилившись въ долину:
Его пісня все про нашу
Рідну Україну.

Занялась на небі зірка
Тільки що світає.
Чигиринъ якъ би въ тумані
Зъ гори виглядає.
И монастирь завиднівся
Підъ гаємъ зъ церквами.
По широкому двору гамъ,
Зъ сонними очами,
Ходить сторожъ, що цілу нічъ
Мусивъ пильновати,
И уже знемігсь сердешний,
Та й почавъ куняти.
Ажъ ось... чує... у ворота
Стукъ, стукъ потихеньку...

Чи причулось?... старий слуха,

Підходить близенько.

Прислухається... и знову

Стукъ, стукъ... «Хто тамъ стука»?—

—Я, дідусю! не пізнаєш?

Я, твоя унука».—

—«Голоснійшъ кажи, не чую.

Що треба? до кого»?—

—«Се я, Ганна. Одомкни бо,

Пусти».—«Ні, небого!

Не пущу, поки не скажешъ,

Яке маєшъ діло».—

—«Мині треба игумена;

Очиняй же сміло.

Та швидчійше, дідусеньку:

Бо треба пильненько».—

—«Не квапся такъ. Игуменъ спить.

Підождешъ, серденько».—

—«Ні, не маю часу ждати.

Очини, дідусю».—

— «Хиба такъ! Давно бѣ сказала.

Стривай же, Ганнусю!

Пильне діло! пильні часи!—

Самъ собі мурмоче

Дідъ старенький, та край воріть

Зъ ключами тупоче:

Пильні часи на Україні!

О, правда, що пильні!

И не вчуєшъ, звідкіль вихоръ

Налетить могильний!

Звідкіль воронъ махне тяжко

Чорними крилами;

Очи виклює, а серце

Вискребе кігтями...

Пильні часи»!...—И ворота

Зъ скрипомъ очинились;

И на дворі монастирськимъ

Ганна опинилась.

«Чи се ти? такъ рано? що тамъ

У васъ у господі?

Може, батько занедужавъ?

Охъ, лихо та й годі!

Може, Ляхи»?...—«Мовчи, мовчи.

Тутъ и стіни чують;

А у васъ коло дзвониці,

Бачъ, люде ночують.

Такъ ще, кажешъ, спить игумень?

Що жъ міні робити?

Чи не можна бъ ёго заразъ

Якъ—небудь збудити?

Дідусеньку—голубчику!

Будь ласкавъ, спитайся

Піди хутчій—може, не спить.

Та швидко вертайся.

Скажи ёму, що я маю

Щось пильно сказати...

Що прибувъ гонецъ изъ Січи,

Коли хочешъ знати.

Тількі мовчи, дідусеньку!

Неначе нічого

И не чуєшъ и не знаєшъ...

Що тобі до того?

А ні гугу, боронь Боже,

И рідному брату»!—

—«Де жъ той гонецъ? скажи, любко!

Ходімъ—лишень въ хату».—

—«Ні, не піду. Тільки скажу,

Що въ нашій господі

Ледве живий лежить въ ліжку.

Лишенько, тай годі!

Бачишъ, мірявсь зъ ворогами,

Та й дався жъ імъ знати!

На тімъ світі мусять ёго

Довго споминати!

Може бъ досі й ёму було

Яму рити треба;

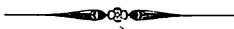
Коли бъ зъ батькомъ не занесли

Ми ёго до себе.

Отъ, коли бъ ти подивився

Самъ на ёго зблизьку,

Та послухавъ, що вінъ править
 Про Січъ запорізьку,
Та про того Залізняка,
 Що въ васъ бувъ недавно,
Въ монастирі; а теперъ вінъ,
 Чуешъ, отаманомъ»...—
— «Во ім'я Отця и Сина
 И святого Духа!
Чи при своїй ти пам'яті
 Сьогодні воструха?
Несенітницю городишъ.
 Якъ то може бути»?—
— «Отъ же може. Ще вінъ каже,
 Що й тутъ скоро буде»...—
Пішли. Двіръ проходять гладкий.
 У широкі сінці
Ввійшли. Отъ їхъ більшъ не видно,
 Сховались въ будинці.

II.

ВЕСІЛЛЕ ПЕРЕДЪ МАКОВІЄМЪ.

День за днемъ иде, минає;

Вже тиждень проходить.

Козакъ вичунавъ, сердега;

По садочку ходить.

А Ганнуся коло ёго,

Якъ ластівка вьєтця;

Ёму тугу розважає,

Жартує, смієтця;

Співа пісні українські...

Що твій соловейко!

Козакъ забувъ своє лихо,

И мліє серденько.

«Ой, Ганнусю, моя любко,
Зіронько ясененька!
Скажи мині всю правдоньку,
Голубко сивенька!
Чи ти справді мене любишъ,
Якъ я тебе, дуже?
Чи то тільки були жарти?
А тобі й байдуже?
Чарівнице моя мила,
Квітонько на полю!
Ти одъ смерті вратувала,
Дай же мині й долю»!—
И дівчина ёго слуха,
И каріі очки
Въ ёго личенько вліпила,
Якъ зіроньки, мовчки;
Червоніє и ясніє,
Якъ рожка въ городі.
«Мое серце коханее!
Годі, каже, годі!

Мій орлоньку, соколеньку!

Мій миленький друже!

Люблю тебе, Ивасеньку,

Дуже, дуже, дуже»!...—

И світленька, якъ ясочка,

Льне до свого Йвася,

И ручками біленькими

Кругъ шиі звилася,

И маківку—головоньку

До серденька тулить,

И щасливця—козаченька

Въ перший разъ цілує...

Що жъ, дідусю, замовкъ зразу,

И опустивъ руки?

Чи не лопнули на кобзі,

Може, які струнки?

Чи то старе чумацькеє

Серце дуже чує,

Якъ дівчина козаченька
Въ перший разъ цілує?...
Грай же, соколе нашъ ясний,
Якъ добрі люде
Збиралися на весілле:
Воно—таки й буде.

Очиняйте сватамъ хату,
Друженькамъ пивницю,
А світилкамъ—гордівницямъ
Давайте світлицю.
Нехай вони свіжі квітки
Въ кісоньки влітають:
Нехай нашу Ганнусеньку
Підъ вінець вбирають.
Коровай спекли переважний,
Вже й позолотили;
Зверху шишки та гулібці
Вільцями повили.

На столі, мовъ повний місяць...

Кожний заглядався.

Щастє—доля жде молодихъ:

Бо надиво вдався.

Хто голубця зъ золотими

Крильцями добуде—

Млїй, серденько одъ кохання:

Скоро въ парі буде.

Кому жъ шишка доведеться—

Нехай вибачає

Зъ старостами, зъ рушниками:

Облизня пїймає.

Вгадай, вгадай, короваю,

Вгадай нашу долю,

Що зъ кошикомъ десь блукає

По чистому полю.

Що зустріне, добре чи зле—

Пхає въ кошъ жоночий,

Та на весь світъ и шпурляє,
Заплющивши очи.

И кого чимъ грукне въ плечи,
Зъ тимъ вікъ віковати:

Не одверне ні знахурка,
Ні рідная мати!

Кинь намъ, доле, три зъ кошика
Квітки на задатокъ:

Першу квітоньку—здоровье,
А другу—достатокъ,

А третью—щасте зъ милимъ
Въ рідній Україні:

— Заквічаємъ русу косу
Нашої *княгині*.

Сидить батько на покуті,
Та гостей витає.

Їго донька зъ козаченькомъ
Впередъ виступає.

Отъ схирились, въ ноги пали:

Благослови дітокъ!

«Нехай Бігъ васъ благословить,

Рожевенькихъ квітокъ»!

И друженьки, світилоньки

Весільнихъ співають,

И молодихъ вже до вінця

Гуртомъ проважають.

Попереду зъ рушниками,

Шитими шовками,

Черезъ плече, йдуть старости,

Та свати зъ дружками;

Тамъ бояре та світилки

Пісни затинають,

И міжъ ними молоді,

И музики грають.

Грайте, грайте ви, музики!

Танцєвати будемъ.

Може, теперъ своє лихо

Хочъ трохи забудемъ.

Охъ, де тобі забудемо!

Ляхи нагадають:

Бачъ, якъ вони на весілле

Косо поглядають!

Бачъ, никають кругъ дзвониці,

Сходятьця докупи,

Зазирають на дівчатъ, мовъ

Воронне на трупи...

Церква божа очинена,

Піпъ зъ дякомъ чекають;

Середъ церкви столець стоїть;

На німъ вінці сяють.

Підступайте жъ, молодні,

На хустці ставайте,

Та поклонами у Бога

Доленьки прохайте.

Нехай піпъ вамъ руки звяже

Міцненько, міцненько,

Що бъ заграло, заспівало

Зъ радості серденько!

Вечоръ темний злізъ на землю,
И чорну спідницю
Ростягнувъ на весь світъ божий,
Якъ на ту вдовицю.
Місяць сховався за хмари,
Мовъ уклався спати,
Де—де тільки зірка блисне
Та каганецъ въ хаті.
Вітеръ віє, повіває,
Свище по—підъ гаємъ.
Нехай свище! ми підъ ёго
Зъ музиками граємъ,
Та співаємъ весільної
Изъ церкви идучи,
Та молодихъ до господи
Зъ-підъ вінця ведучи.
Грайте, грайте намъ, музики!
Танцёвати будемъ!

Може—таки, своє лихо
Хочъ трохи забудемъ.
Ажъ ось... що за вража мати?
Глянте, добрі люде...
Хвитель блиснувъ... другий... третій...
Що жъ-то отце буде?
А тамъ що?... нечиста сила
Зъ усіхъ кінцівъ котить
Зъ шаблюками, зъ дубинами,
Та й на насъ воротить?...
Стійте, стійте, вражи Ляхи!
Хочъ очнутись дайте!
Отъ, напали, якъ гаспиди!
Нікуди втікати!
Що такеє? за що? прощо?
— «Такъ, кажуть, тимъ часомъ
Хочемъ зъ вами погуляти
На весіллі разомъ.
Бий паробківъ! лапай дівокъ!
Лапай молодую!

Ті для васъ згодятця

А для мене сюю»!—

Кричить Ляхъ усатий, дужий,

Шаблюкою маше.

«Беріть, хлопці, хто що зможе:

Усе тута ваше»!—

— «Гвалть! ратуйте, люде добрі»!—

Весільні гукали,

И на своїхъ супостатівъ,

Мовъ хорти напали.

Кулаками били вражихъ,

Гризли їхъ зубами;

Кого звалили на землю,

Топтали ногами.

А Ганнуся пригорнулась

До Івана свого;

Дрижить, якъ листъ, бідна зляку,

Не тямить нічого.

«Лучче вбий мене, якъ мусишъ

Імъ оддати»!—каже.

— «О, не дамъ тебе, серденько!

Хиба самъ поляжу». —

И кулаки сціпивъ міцно,

Кругъ неі махає,

И до неі приступитись

Нікому не дає.

Не одинъ уже край ёго

Ляхъ лежить безъ духу;

Не одинъ вже ззівъ криваву

Ёго опляуху.

Все до тину зъ Ганнусею

Наровить помалу...

Вирвавъ кілокъ — давай косить

Кругъ себе на славу!

Отъ, коли бъ хто тогді зблизьку

Глянувъ ёму въ очи:

Се вовкъ скажений, сказавъ би,

Въ стадо овець вскочивъ.

Але сила їхъ велика...

Сердега знемігся,

И на свою Ганнусеньку
Въ крові повалився...
Ажъ тутъ... «Гей»!—гукнувъ хтось збоку,
Якъ грімъ страшный зъ неба:
«Сюди, хлопці—запорозьці!
Сёго намъ и треба»!—
И Залізняка пішовъ гулять,
.
.
.
.
.
.
О, впору жъ ти, нашъ соколе,
Налетівъ тутъ зъ поля!
И вражими головами
Широку дорогу,
Якъ каміннемъ кругъ панського
Вимостивъ порогу...
«Гараздъ, каже, для почину,
Орли сизокрилі!
И самому пеклу дүшно
Одъ нашої сили!
Не даромъ же цілий день сей
Въ лісі, въ темній гущі,

Ми тулялись по байракахъ,
Якъ злодії въ пущі!
Не даромъ самъ старецъ божий,
Игуменъ, зъ ченцями,
Въ яръ виходивъ зъ монастиря
Зъ хрестомъ, зъ корогвами,
И освятивъ наши ножи—
На кровъ супостацьку,
На погибель шляхецькую,
На славу козацьку.
Теперьъ, браття, до Чигрина
Гайда: що бъ до світа
Не осталось тамъ живого
Ні ляха, ні жида!
Не спізнились козаченьки

.
.
.
.
.

.
.

Нехай дзвонять у всі дзвони.
Зъ ножами
Везіть підводи на цвинтаръ,
Та ставте рядами.
Розберемъ їхъ, якъ даръ
На ворогівъ клятихъ.
Зъ ними рідну нашу матіръ
Пійдемъ ратовати.
И роздамо нашимъ браттямъ,
Де стрінемъ козака:
Хто *свячений* буде мати,
Той нашъ—гайдамака.

III.

С В Я Ч Е Н И Й.

Ще вчора я, чумаченьки,
Вамъ сказавъ,—згадаю—
Що сю пісню вамъ про себе
Самого співаю.
Коли бъ давъ бувъ хочъ нарокомъ
Тому козакові
Яке имья, то й до кінця
Не змінявъ би мови.
Але трудно... та й на віщо
Прізвища шукати?
Лучче буду самъ одъ себе,
Якъ було, співати:

Коли васъ ище не знудивъ,
Коли бачъ охочи...
«Ні, ні, батьку! співай, співай,
Хочъ би й до півночи».

Не скажу, чи довго, чи ні,
Зъ Ганнусею вкупі,
Ми підъ тиномъ пролежали
На Ляшеньківъ купі;
Знаю тільки, що коли вже
Я трохи очнувся,
Бувъ у хаті на постелі;
Край мене Ганнуся
Біле личко обливала
Гіркими слізами.
Сонце въ вікно виглядало
Ясними очами.
Гляжу... не йму собі віри...
Чудний сонъ неначе...

Придивляюсь... батьку рідний!

Се ти, Залізничче...

А вінъ стоить коло мене.

«Здоровъ бувъ, небоже!—

Промовляє: якъ ся маєшъ?

Не пізнаєшъ, може»?—

— «О, якъ міні не пізнати

Тебе, батьку милий»?—

Хотівъ схопитьця зъ постелі,

Та—ба, нема сили.

И зновъ схиливсь головою

На м'яхку перину.

А вінъ руку простягає:

«Лежи, каже, сину!

Вичуняєшъ, тогді встанешъ.

А теперъ дивися,

Який тобі на весілле

Гостинець приніс я.

Се *св'ячений*... вінъ цілу нічъ

Ливъ кровъ супостацьку,

.
.
.
.
.
.
.

Се бачъ на твоімъ весіллі

*Журавля водили!*¹

Очуняй же, мій голубе,

Та й рушай за нами.

Ми далеко, може, будемъ

Мірятись зъ Ляхами;

Але насъ знайти не трудно:

Трупи та пожари

Вкажуть тобі шляхъ широкий

До нашої хмари!

¹. Хто проживавъ на Україні, той и самъ добре знає, що-то тамъ таке журавля водити на весіллі.

Возьми жъ собі сей свячений
Зъ рукъ Залізняковихъ:
Ти вже вписанъ асауломъ
Въ полкахъ моїхъ новихъ.
Отъ и гроши на хазяйство—
Буде кіпъ зъ десятокъ.
Схочешъ, більше будешъ мати,
Се тільки задатокъ»...—
И на ковдру міні сипле
Зъ кишені дукати.
Видно, гараздъ походили
Край ьражої шляхти!
Я схопивъ свячений...

«О спасибі, отамане!

Бігъ тобі заплатить»...

Але вінъ махнувъ рукою,
Та й шмигнувъ изъ хати.

Дві добі лежавъ я въ ліжку,
Ледве живъ остався;
А на трейтю, зъ божій ласки,
Помалу піднявся.
Вийшовъ въ садокъ зъ Ганнусею
На світъ поглядіти.
Сонце сяло веселенько;
Кругомъ цвіли квіти.
А на горі въ Чигирині
У дзвони дзвонили:
Було свято тогді якесь,
Чи, може, неділя.
Серцю любо було слухать
Ті святі дзвони:
Вже не треба бачъ до жида
Ходить на поклони,
Та просить, що бъ розв'язати
Віровки у дзвонівъ.

И очинить церкву божу
За гроши дозволивъ.
Годі нехристямъ знущатись
Вірою святою,
Годі орудовать нами
Ляхамъ зъ жидовою!
Але страшно було глянуть
На Чигиринъ зблизьку:
Якъ же ёго змалёвали
Въ ту нічъ маковійску!
Тамъ руїни, а надъ ними
Димъ ище синіє,
А підъ ними скількі трушівъ
Безъ могили тліє!
А кругъ ёго скількі новихъ
Могилъ піднялося!

.
.

Тільки вцілівъ двірть гетьманський,
Безъ суда й розправи

Де въ останню пору буявъ
Староста зъ Варшави;
Та підъ гаємъ монастирський
За містомъ будинокъ;
Та де—не—где видно трохи
Козачихъ хатинокъ;
Та ще церква божя, и тутъ
(То страшна оддяка!)
На дзвониці висять рядомъ
Жидъ, ксёндзъ и собака!

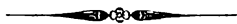
Довго, довго Залізняка
Тутъ згадувать будуть!

.

.

.
 . .

О, дай мині моє лихо
Хочъ трохи забути,
Та зъ Ганнусею моею
Днівъ кількі пробути—
Я найду тебе, хочъ буря
И слідъ би твій здула;
Ти побачишъ ще край себе
Свого асаула.

IV.

Р О З Л У К А.

«Любо міні, Ганнусенько,
Галонько рідненька,
Любо жити—поживати
Зъ тобою, серденько!
Якъ дивлюсь тобі я въ очи,
То міні здається,
Що весь рай мій тамъ палає
И на мене ллетця...

.
.
.
.

.
.
.
.

Мині жалко, міні нудно
Стане, якъ въ неволи,
Що мене тамъ тільки нема,
Де всі наши въ полі.
О, не плачъ, моя ти пташко,
Рибонько дрібненька!
Часъ зъ тобою розлучитись
Мині вже серденько.
Чуєшъ, що люде говорять:
Ведмедівка пала;
Сміла три дні и три ночи
Якъ пекло, палала;
Иванъ Усачъ, та *Смілянський*
Сотникъ Шило жвавий
Побратались зъ *Залізнякамъ*,
Йдуть до *Богуслава*;

Канів зъ віжами своїми
Жде лихої долі;
Схаменулись и *Черкаси*—
Тамъ нашихъ доволі.
Та на що людей питати?
Подивись на небо:
Бачъ якъ воно червоніє?
Чи такъ ёму треба?
О, багацько крови ллетця
На всю Україну!
Тільки мене тамъ немає
Въ сю страшну годину»...—

Такъ, зъ Ганнусею на ліжку
Лежучи у ночі,
Розмовлявъ я, цілуючи
Іі карі очі.
А вона, моя голубка,
Слова не промовить;

Тільки горнетця до мене,
Рученьками ловить,
Та вціпилася за шию,
Скільки сили мала:
Якъ би тимъ мене одъ себе
Не пустить гадала.
Дрібненькими слізеньками
Кропить мое лице.
«Не плачъ, не плачъ, мое серце!
Часъ намъ розлучиться.
Завтра»...— «О, на що жъ такъ хутко?—
Каже: ще зо мною
Побудь трохи, та тогді вже
И Господь зъ тобою.
Призвичаюсь до неволі,
Що одна на світі,
Якъ билина въ чистімъ полі,
Останусь тужити».—
— «Не одна жъ ти остаєся:
Батько твій зъ тобою,

Буде тугу розважати.

Не крушись за мною.

Я ассауль Залізняка,

Я козакъ зъ уроди:

Якъ же маю тутъ сидіти,

Зъ якої пригоди,

Коли вінъ, нашъ батько рідний,

Теперь зъ козаками

Бъє ворогівъ десь далеко

Своїми руками,

Ні, Ганнусю, пусти мене:

Соколомъ полину.

Що бъ безъ ёго досі були

Ми? згадай лишъ... може,

Я бъ давно тлівъ въ сирій землі,

А ти... милий Боже!...

Завтра, завтра, хочъ и тяжко
Тебе покидати,
Я поскачу, мое серце,
Козаківъ шукати».

—

У.

С О Н Ъ.

Чорна хмара одъ заходу

Усе небо криє.

Вітеръ віє, степъ широкий

Кругъ мене синіє.

Въ ліпші часи любивъ колись

Я степи такі:

Въ нихъ провівъ я въ Запоріжжі

Літа молоді.

Любо, мило, якъ згадаєшъ,

Кругомъ обернутись:

Ні що ока не спиняє,

Ні на що наткнутись.

Летишъ зъ вітромъ навзапуски...

Хто кого обгонить?

Не спікнетця кінь, и вітеръ

Насъ не перегонить.

Але теперъ на серденьку

Чогось смутно стало,

Якъ я вѣхавъ въ степъ широкий,

Та кругъ себе глянувъ...

Гладко, пусто, сумно всюди.

Придивитись треба,

Что бъ побачить гай далеко,

Мовъ на краю неба.

Середъ степу чисте поле:

Знать, недавно вкрили

Їго свѣжі та високі

Безъ хрестівъ могили.

Видно, все село тутъ лягло!

Мовъ въ лиху заразу,

Якъ. би вчора насинали

Їхъ люде одъ-разу.

И кругъ їхъ души живої
Ніхто не побачить.
Тільки ворони надъ ними
Літають та кричуть;
Тільки вовки голодні
Сиру землю риють,
Чують трупи ляцькі свіжі
Підъ нею, и виють.
Страшно глянуть на те поле
Широке та гладке!
Де Залізникъ пройшовъ зъ військомъ,
Де йшли гайдаки—
Земля кров'ю облилася,
Ниви полягали,
Цілі села и містечки
Могилами стали.

Але буря зірвалася,
Зъ коня такъ и валить;

Блискавиця поре хмари,
Такъ очи и палить;
Грімъ зъ кінця въ кінець гуркоче
По темному небу;
Дощъ полився якъ изъ ведра...
Десь схватись треба.
Де жъ у полі? хиба стати
За яку могилу?
Що жъ вона міні pomoже
Підъ такую силу?
А... онъ одинъ на все поле
Дубъ стоить високий!
Тамъ прихились: и я теперъ,
Якъ вінъ, одинокий.
Ставъ підъ дубомъ, пустивъ коня
Травницю щипати,
А самъ прилігъ... Думка думку
Пішла обганяти...
И згадавъ я свою милу
Ганнусю... рідненька,

Стоїть вона въ кінці стола,
Сумує серденько.
Ввійшовъ батько, сівъ на лавці.
«Чого зажурилась»?
— «Нема мого Ивасенька»! —
И слізка скотилась
На ті щічки рум'яненькі,
Ягідки повненькі,
Що я такъ ище недавно
Ціловавъ любенько.
Гляжу въ поле на могили...
Серце заціміло...
Схиливсь къ дубу головою...
Въ очахъ потемніло...
Бачу: круківъ темна сила
Піднялась підъ хмари.
Въ кігтяхъ очи, кістки людські,
Що не доклївали...
А тутъ вовківъ ціле стадо
На мене несетця.

У зубахъ їхъ свіжі трупи,
Кровъ зъ нихъ чорна ллетця.
Де подітись? якъ втікати?
А втікати треба...
Ажъ гулькть... звідкіль ні взялася,
Мовъ плюснула зъ неба,
Стара баба, гидка, бридка,
Беззуба, курноса,
Горбъ на спині, вся въ морщинахъ,
Ще й простоволоса...
Може, відьма нечистая?
«Згинь, маро, одъ мене»!
— «Не цурайся, мій соколе!

Що жъ, якъ тхіръ, дрижишъ, небоже?
Рушай хочъ за мною;
А то якъ-разъ достанешся
Вівкамъ на вечерю.

Дивись, отъ-отъ розшарпають,

Мовъ яку тетерю». —

И кістлявими руками

Вчепилась за мене.

Тягне вгору... «Провалися,

Відьмо навижена»!

Гляжу: я вже вище дуба...

Духъ святий зо мною!

Вище... вище... вже підъ хмари

Піднявсь изъ ягою.

Чорні круки у погоню

Махнули за нами:

Де тамъ? впизу, якъ комари,

Мріють підъ погами.

Орелъ сизий довго гнався,

Поки була сила;

Але и той умахався,

И опутивъ крила.

Вже и звізди педалечко;

Місяць червоніс;

Нижше, бабо!—кажу відьмі:

Нічого не бачу.

Спустись трохи, неси мене

Надъ землю козачу.

Отъ и наше запоріжже:

Бють пороги збоку,

Якъ и перше; Дніпръ гуляє

Ясний та широкий;

Січъ мовъ дрімле... кругъ куренівъ

Щось мало маячить;

Ледве де—де козаченька

Тамъ око забачить.

Всі паланки въ степахъ сумні,

Що сумно й глядіти.

Тільки трохи й ворущатця

Дівчата та діти.

Ось и моя стара ненька

Въ окно виглядає...

Тяжка думка, якъ гадина,

Серце облягає.

Молись Богу, моя мати:

Вінъ одинъ лишъ скаже,

Чи вернетця сннъ твоїй зъ поля,

Чи въ чужині лижє?

А на Кієвській Вкраїні

Пекломъ все палає;

Бєе полomme зъ усіхъ кінцівъ,

До неба сягає.

.

. . .

.

.

«Далій, далій, бабусеньку!
• Неси мене хутко
Туди, чуешъ, де всі наши,
Та й спустися, любко».
И на ласкавее слово
Відьма зласковіла.
Надъ лісами, надъ горами
Вона полетіла.
Нижше... нижше... все виднійше,
Куди не дивлюся.
Отъ Чигиринъ підо мною...
Тамъ—моя Ганнуся.
Бачу: ходить по садочку,
Головку склонила...
«Сюди, сюди, хочъ на—часокъ,
Бабусеньку мила!
Тільки її поцілую,
Притисну до серця»...

— «Було першъ того бажати!—

Відьма озовеця:

Першу волю я вчинити

Твою мусить мала». —

Далій, далій полетіла,

И спускатись стала.

Чи то Канівъ, чи Лисянка,

Чи инше містечко,

Не скажу вамъ. Коло ёго

Тече мала річка:

Може, Тясминъ або Таличъ...

Надъ нею будинокъ,

Мовъ монастиръ превеликий,

И досить хатинокъ.

Кругомъ стіни високиі;

На стінахъ гармати;

Двіръ широкий, а пароду

Повень двіръ и хати.

Тутъ-то відьма мене тихо

На землю спустила:

Сама зникла, мовъ світова
Мара—вража сила.
Дивлюсь: Ляхівъ—панівъ повно
Въ високій світлиці:
Бенкетують, крутять усі,
Ідять паляниці.
«Стій же, вража бабо»!—думавъ
Я самъ собі мовчки.
Але нічого робити,
Притуливсь въ куточку.
Розглядаю по всій хаті...
Крикъ, шумъ, мовъ въ шинку де...
Пани, пані и пнянянки,
Слуги и всі люде
Верещать: «Нехай приходять
Сюди гайдамаки,
Ті холопи погані,
Вкраїнські собаки!
На кілъ усіхъ посадимо
Полічити зори!

Залізникъ найперший буде

Підъ небомъ на сворі»...

Ажъ ось... рипъ до нихъ хтось въ хату,

Високий, поважний,

Ніби козакъ який дужий,

Плечистий, одважний...

«Добривечоръ!—каже панамъ:

Бачця, мене звали»?—

—«Хто ти такий»?—«Я... Залізникъ,

Коли ви чували».

Оттутъ треба було бачить,

Якъ Ляхи знімили!

Ніхто слова не промовивъ,

Мовъ всі скам'яніли.

«Що жъ—то, каже, хліба—солі

Не просите гостя»?—

Одишъ Ляхъ вхопивсь за шаблю...

«Постій, ваша мосця!

Не хапайсь по передъ батька

Въ пекло, якъ приказка

Каже. Ще я зъ вами сяду,

Коли ваша ласка.

Посунсь трохи, моя пташко,

Пані чи панянка»!—

Наливає собі вина,

Випивъ повну шклянку.

«А що жъ миші прислужитись

Ніхто не йде въ ката?

Гей»!...—ажъ стіни задрижали,

Гукнувъ на всю хату...

И сипнули козаченьки,

Якъ до улля пчоли.

Крикъ, гвалтъ... «Змилуйтеся, для Бога!

Всіхъ перекололи.

Я очнувся, ніби зляку,

Змішавсь зъ козаками.

По всіхъ куткахъ шарять... гроши

Виносять мішками.

И будинокъ запалили.
Залізнякъ гукає,
И містечко зъ усіхъ кінцівъ
Стогне та палає.
Розбрилися по світлицяхъ
Яенихъ та великихъ
Козаченьки—гайдамаки
Всюди зъ страшнимъ крикомъ.
Блищать ножи свячені,
Кровью накіпіли;
Кучи трупівъ підъ собою
Вражихъ навалили.
Одъ світлиці до світлиці
Біжу, самъ не знаю,
Якъ би чого въ тімъ будищі
И собі шукаю:
Бачу: східці широкі...
А ну по нихъ вгори.
Отъ, зібрався вже високо,
Підъ самі хори.

Тутъ ще краще, якъ на долі...

Мовъ въ царськихъ палатахъ,
Срібломъ, золотомъ такъ и сяє

На стінахъ, на шатахъ.

Рай та й тільки. Тільки пусто,

Глухо, якъ въ могилі:

Збоку двери... очиняю...

Боже ти мій милий!

Тамъ світличка невеличка,

На стільці икона;

Передъ нею блищить лампа,

И пані моторна

На колінахъ, зъ дитиною,

Божу матірть просить;

Слізь не має, тільки очи

До неї підносить.

А маленькая дитинка,

Якъ янголикъ зъ неба,

Ощепирилась за шию...

Чи й імъ гинуть треба?

Серце все заколотилось

У мене одъ жалю.

Дивлюсь на нихъ, самъ не знаю,

Що чинити маю.

Ратовати, десь сховати—

Такъ куди жъ, та й якъ же?

А тимъ часомъ трещать вікна,

И поломье паше...

Ажъ гулькь... въ двери гайдамаки...

Кругомъ обступили...

«Стійте! стійте! бійтесь Бога»!

Кричу що є сили.

Не слухають... паню й доньку

На списи підняли,

Та й кинули у поломье...

Ай! ай! закричали.

И я крикнувъ, и такъ міцно

Вдаривсь головою,

Що—прокинувся зъ того ляку...

Глажу: надо мною

Зеленіє дубъ високий,
А кругъ мене поле,
И мій коникъ вороненький
Пасетця на волі.

Гай—гай! глядіть, чумаченьки,
Заслухались дуже.
Огонь погасъ, нічъ стемніла,
А вамъ и байдуже.
Аже завтра до східъ сонця
Намъ піднятися треба.
Отъ и вітеръ зъ гаю віє,
И хмуритця небо.
А ми собі співаємо,
Якъ тиі Волохи.
Ходімъ—лишень поляжемо,
Та заснемъ хочъ трохи.

Довго ще кінця не чути
Пісні вамъ моєї.
Годі, годи. Скончу потімъ;
Теперъ не до неї.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00827409 6